

ПАРАДИГМАТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ЛСП ДЕТЕРМІНАНТІВ КОМПОЗИТІВ ІЗ МОДЕЛЛЮ $N_s + N_s$

Анотація: Розглянуто складні іменники з моделлю $N_s + N_s$, отримані зі словника німецької мови DUDEN. На їх основі розроблено власну семантичну класифікацію із 20 підкласами іменників і досліджено особливості семантичної сполучуваності цих одиниць всередині моделі. За допомогою кореляційного аналізу розкрито синонімічність ЛСП простих іменників у ролі першого компонента композита.

Ключові слова: складний іменник, структурна модель, лексико-семантичний підклас, парадигматичні відношення.

Аннотация: Рассмотрены сложные существительные с моделью $N_s + N_s$, полученные из словаря немецкого языка DUDEN. На их основе разработана собственная семантическая классификация из 20 подклассов существительных и исследованы особенности семантической сочетаемости таких единиц внутри модели. С помощью корреляционного анализа раскрыта синонимичность ЛСП простых существительных в роли первого компонента композита.

Ключевые слова: сложное существительное, структурная модель, лексико-семантический подкласс, парадигматические отношения.

Abstract: Compound nouns of the model $N_s + N_s$, obtained from the German DUDEN dictionary, were analysed. Our own semantic classification of 20 noun subclasses was suggested based on these nouns, and the peculiarities of semantic combinability of these units in the model was studied. Synonymity of the LSF of simple nouns as the first element of the compound was proved with the help of correlation analysis.

Key words: compound noun, structural model, lexico-semantic subclass, paradigmatic relations.

Загальновідомо, що існує два джерела поповнення словникового складу мови – запозичення та словотвір (деривація) [3, с. 19]. У рамках мовознавчої науки останній вивчає словотворчу підсистему мови, механізми творення слів на базі наявної в мові системи морфем і способів їхнього поєднання. У німецькій мові найбільш уживаним способом словотвору є словоскладання (з двох і

більше слів). Надзвичайно продуктивне воно при творенні іменників [10, с. 84].

Проводячи паралелі між структурою складних слів та принципами побудови фразової структури, спираються на положення, що історично складні слова походять із синтаксичних сполук двох чи більше слів [11, с. 36]. Дослідники пропонують різні критерії виділення складних і складнопохідних одиниць у мові. Але головним визнається наявність декількох основ та їх цільнооформленість. Зазвичай між компонентами складного слова існує семантичний зв'язок. Семантика композитів, залежно від семантичних властивостей задіяних компонентів, відношень між ними та контексту, презентує собою широку палітру значень.

Попри велику кількість досліджень, присвячених різноманітним аспектам словотвору в німецькій мові, до цього часу залишаються нез'ясованими чимало питань щодо семантичних особливостей складних іменників, їх компонентів та способів їх поєднання і функціонування в межах композита. Таким чином, **актуальність** нашої розвідки визначається спрямованістю на розкриття природи складних слів у семантичному аспекті, а саме семантичних характеристик композитів зі словотвірною моделлю „простий іменник + простий іменник” (далі $N_s + N_s$).

Саме такі одиниці, отримані зі словника Duden Universalwörterbuch [7] загальним обсягом 150 000 лексичних одиниць, і послугували об'єктом нашого дослідження. Кількість складних іменників із зазначеною моделлю складає 2 905 одиниць, опрацьованих додатково за словниками Duden Herkunftswörterbuch [9] і Duden Fremdwörterbuch [8].

Оскільки метою нашого дослідження є виявлення загальних закономірностей семантичної сполучуваності компонентів композитів, ми розглядатимемо їх на рівні підкласів. На основі наявних семантичних класифікацій ми розробили власну, найбільш придатну для нашого дослідження, й отримали 20 ЛСП іменників:

1. ЛСП „Особа”, напр.: *Mutter, Herr, Gast, Frau, Mensch, Gott.*
2. ЛСП „Тварини”, напр.: *Fisch, Tier, Vogel, Schaf, Pferd, Schwein.*
3. ЛСП „Соматизми”, напр.: *Hand, Zahn, Auge, Brust, Haar, Kopf.*
4. ЛСП „Атрибути людини”, напр.: *Zier, Brille, Ring, Hut, Kleid.*
5. ЛСП „Рослини”, напр.: *Gras, Obst, Blatt, Blume, Apfel, Laub.*
6. ЛСП „Речовини, матеріали”, напр.: *Wasser, Eisen, Holz, Blut.*

7. ЛСП „Простір, місце”, напр.: *Land, See, Welt, Feld, Wald, Straße*.
8. ЛСП „Будинки, споруди”, напр.: *Haus, Kirche, Turm*.
9. ЛСП „Предмети, інструменти”, напр.: *Tafel, Tasche, Schiff, Buch*.
10. ЛСП „Їжа, напої”, напр.: *Bier, Ei, Milch, Speise, Essig, Brot, Senf*.
11. ЛСП „Кількість, параметри”, напр.: *Seite, Eck, Kreis, Kreuz*.
12. ЛСП „Дія, поведінка”, напр.: *Arbeit, Bau, Krieg, Werk, Mord*.
13. ЛСП „Психічна сфера”, напр.: *Glück, Lust, Angst*.
14. ЛСП „Комунікація”, напр.: *Wort, Fest, Schild, Brief, Lied*.
15. ЛСП „Фізіологічна сфера, сприйняття”, напр.: *Licht, Duft, Hunger*.
16. ЛСП „Природні стани та явища”, напр.: *Feuer, Schnee, Luft*.
17. ЛСП „Час, вік”, напр.: *Winter, Nacht, Sommer, Tag, Abend*.
18. ЛСП „Держава, атрибути суспільства”, напр.: *Volk, Ehe, Heer*.
19. ЛСП „Наука, культура, традиції”, напр.: *Dotter, Kahm, Sitte, Säule*.
20. ЛСП „Абстрактні поняття”, напр.: *Kraft, Sinn, Ehre, Gnade, Not*.

Для встановлення значення композита необхідне визначення як семантики його складових одиниць, так і відношень між ними. Ці аспекти стали предметом нашого дослідження із застосуванням квантитативних методів, які „не тільки додають більшої ваги й авторитетності, доказовості мовознавчим висновкам, вони здатні розкрити такі закономірності будови мови та мовлення, які без них розкрити неможливо” [4, с. 12]. Після розподілу іменників за семантичними підкласами дані щодо їх функціонування як означального та головного слова подамо в таблиці 1. Теоретично можливими у нашому дослідженні є 400 семантичних моделей композитів зі структурною моделлю $N_s + N_s$. Але, як бачимо, не в усіх випадках наявне поєднання підкласів іменників, адже у нашому випадку зафіксовано лише 350 сполучень.

Дані розподілу засвідчують, що у межах складного іменника найчастіше сполучаються одиниці ЛСП „Тварини” з аналогічними лексемами у ролі головного слова (напр.: *Ameisebär, Bockkäfer, Elchkalb, Entenvogel, Fischadler*) та із лексемами ЛСП „Соматизми” (напр.: *Fischauge, Froschhand, Gänsehaut, Hahnfuß, Löwenmaul*) – по 67 складних іменників.

Одиниці ЛСП „Рослини” так само тяжіють до поєднання з ідентичним ЛСП (напр.: *Lindenbaum, Mohnblume, Riedgras*) і за кількістю зафіксованих одиниць (57 складних іменників) займають третє місце.

Таблиця 1

Сполучення ЛСП компонентів композитів

№ ЛСП	II КОМПОНЕНТ																				
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
I	1	40	12	15	27	10	6	12	34	17	5	7	6	3	11	6	2	7	13	11	1
	2	13	67	67	7	19	25	11	19	32	16	9	2	4	3	4	5	1	8	-	3
	3	8	17	15	24	11	20	6	7	40	7	18	6	2	2	9	2	1	5	1	4
	4	1	6	3	2	2	6	3	2	11	-	4	-	-	-	16	-	-	-	-	
	5	8	16	5	3	57	38	16	20	26	26	7	1	1	5	3	1	4	1	-	1
	6	8	43	24	21	23	40	16	18	53	11	23	9	1	3	6	13	5	10	3	3
	7	14	30	3	7	9	14	37	21	21	4	15	11	6	11	3	7	4	18	5	-
К	8	15	11	7	3	6	12	15	28	16	1	7	5	4	3	-	1	4	2	3	1
О	9	9	13	6	11	12	15	5	13	36	6	12	2	-	10	4	3	4	4	2	1
М	10	3	13	10	1	20	17	7	12	15	32	7	1	1	2	-	16	3	2	-	-
П	11	1	2	4	3	2	4	6	7	9	2	4	-	-	3	2	2	2	7	2	-
О	12	4	6	1	2	1	4	6	6	6	9	3	2	5	4	1	-	7	6	1	4
Н	13	3	2	4	-	1	-	4	1	4	1	-	1	2	2	-	-	3	-	4	1
е	14	2	5	2	-	4	1	6	3	7	-	6	1	1	7	-	1	5	1	1	1
Н	15	1	3	3	2	2	5	4	1	1	1	3	1	1	1	3	4	3	-	1	1
Т	16	7	19	6	7	8	10	17	14	40	3	14	2	2	1	7	16	11	3	3	7
	17	1	5	-	8	8	1	9	7	8	3	9	4	1	6	3	25	25	7	-	-
	18	14	1	-	4	5	-	7	21	5	2	7	4	3	5	1	6	5	14	2	4
	19	-	-	-	-	-	-	-	1	5	-	2	-	-	-	1	1	-	-	1	1
	20	8	3	1	2	4	1	7	4	7	1	2	-	2	4	2	4	3	4	2	1

Частотними виявилися поєднання іменників ЛСП „Речовини та матеріали” із ЛСП „Предмети та інструменти” (напр.: *Wasseruhr, Stahlnadel, Seidenfaden*) – 53 композити та з ЛСП „Тварини” (напр.: *Stofftier, Silberlöwe, Pechvogel*) – 43 сполучення.

Цікаво, що для досліджуваних іменників в багатьох випадках характерна семантична ідентичність, яку, крім наведених уже випадків, спостерігаємо також і у композитах із семою „Особа” у визначальному та головному словах (напр.: *Menschenfreund, Königswitwe, Kindesvater*), а також „Речовини та матеріали” (напр.: *Steinholz, Wasserstoff, Sandstein*).

Парадигматичні зв’язки між означальними компонентами ком-

позита розглядають на основі їхніх сполучувальних властивостей. Вихідною при цьому є така гіпотеза: подібність лексичної сполучуваності може свідчити про деяку подібність лексем, оскільки лексичне значення слова значною мірою залежить від його потенційної сполучуваності [1, с. 221].

Відповідно, чим більше збігається сполучуваність двох слів, тим тісніший їхній парадигматичний зв'язок. Наше завданням – розкрити „синонімічність” ЛСП простих іменників у ролі першого компонента композита. За основу виявлення парадигматичних відношень ми взяли синтагматичні зв'язки, тобто можливості сполучуваності лексем. Вирахувати сполучувальні властивості двох слів попарно можна за допомогою кореляційного аналізу [2, с. 85]. Такий аналіз проведено за допомогою спеціальної комп'ютерної програми, результати подано у таблиці 2.

Як відомо, чим більша залежність між явищами, тим більше коефіцієнт кореляції наближається до 1. Для отримання результатів необхідно знати величину df (число ступенів свободи – кількість незалежних величин, що беруть участь в утворенні параметра $df = n - 2$, де n – кількість пар, які корелюють). У нашому випадку цей показник складає 18. Значущі зв'язки при $df = 18$ дорівнюють 0,44 ($P = 0,05$) та 0,56 ($P = 0,01$). Таким чином, зв'язки з коефіцієнтом, меншим за 0,44, вважатимемо слабкими, у межах від 0,44 до 0,56 – середніми, більші за 0,56 – сильними.

У таблиці 2 привертає до себе увагу той факт, що більшість коефіцієнтів мають знак „+”. Це означає, що майже всі досліджувані детермінанти так чи інакше сполучуються із досліджуваними підкласами детермінатів. Високим ступенем кореляції при $P_{0,01} = 0,56$ (від 0,56 до 0,873) відзначено 23 позитивно корелюючих пари визначальних слів. Найбільшу силу зв'язку, а отже, і подібність дистрибуції виявлено між такими парами: ЛСП „Соматизми” – ЛСП „Речовини і матеріали” (0,873); ЛСП „Соматизми” – ЛСП „Предмети та інструменти” (0,870), ЛСП „Речовини та матеріали” – ЛСП „Предмети та інструменти” (0,835). Якщо припустити, що перший компонент ЛСП „Соматизми” найчастіше корелює з ЛСП „Речовини і матеріали”, то це означатиме, що обидва іменники однаково інтенсивно поєднуються з однотипними групами іменників. У нашому випадку такими виступають іменники на позначення предметів та інструментів, тварин, атрибутів людини, речовин і

матеріалів, кількості і параметрів предмета.

Помірні зв'язки поєднують 26 пар визначальних слів, слабкі – 138 опозицій. Зовсім низький коефіцієнт позитивної кореляції встановлено між ЛСП іменників „Тварини” – ЛСП „Абстрактні поняття” (0,00922), ЛСП „Предмети та інструменти” – ЛСП „Час, вік” (0,0131), ЛСП „Кількість, параметри предмета” – ЛСП „Фізіологічна сфера”. До речі, детермінанти ЛСП „Предмети, інструменти” – ЛСП „Час, вік”, маючи високі показники вживаності, дістають найменшу кількість значущих парадигматичних зв'язків, тобто не завжди більшій кількості випадків спільного вживання слів обов'язково буде відповідати більша сила парадигматичного зв'язку між ними. Якщо компоненти слабо корелюють між собою, то це означає, що вони частіше поєднуються не з одними і тими ж групами іменників, а з різними. Наприклад, іменники ЛСП „Предмети та інструменти” часто вживаються з одиницями із семами ‘предмети та інструменти’, ‘речовини та матеріали’, ‘тварини’, ‘будинки, споруди’, а іменники ЛСП „Час, вік” – з одиницями, що позначають природні стани та явища, час і вік, кількість та параметри предмета, простір і місце. Тому між цими компонентами немає значущої кореляції. Високий коефіцієнт кореляції двох величин указує на те, що вони пов'язані між собою, а низький свідчить про те, що такий зв'язок недостатньо сильний [1, с. 261].

Отримані кількісні дані потребують якісного аналізу. Розглянемо парадигматичні зв'язки сильного ступеня, виявлені в досліджуваних лексичних одиницях. Для унаочнення результатів скористаємось схематичним зображенням результатів, де позначено тільки інтенсивні зв'язки (див. рис. 1).

У ролі першого компонента іменники, що позначають осіб, виявляють 2 парадигматичних зв'язки сильного ступеня з лексемами ЛСП „Будинки, споруди” та ЛСП „Держава, її атрибути”. Таким чином, взаємодію даних ЛСП можна зобразити умовним трикутником. Конфігурації трикутної форми цікаві з огляду на те, що вони є замкненими утвореннями між трьома елементами, які вступають один з одним у безпосередню взаємодію [5, с. 202]. Зауважимо, що найбільш виразну сполучуваність всі три ЛСП виявляють із підкласами „Будинки, споруди”, „Особа”, напр.: *Diebesnest – Gitterfenster – Staatskirche*. Крім двох зазначених вище зв'язків ЛСП „Будинки, споруди”, у даного підкласу зафіксовано

подібність інтенсивності з ЛСП „Простір і місце” та ЛСП „Кількість, параметри”, напр.: *Ackerwagen – Baukasten – Ecktisch*. Натомість спостерігаємо подібні конфігурації з підкласами „Атрибути людини” – „Речовини і матеріали” – „Предмети та інструменти” – „Кількість, параметри” – „Природні стани та явища”. Наступні ЛСП є елементами складної конструкції – шестикутника: „Соматизми” – „Речовини та матеріали” – „Предмети та інструменти” – „Кількість, параметри” – „Природні стани та явища” – „Наука, культура, традиції”, напр.: *Fußfessel – Goldfaden – Keilkissen – Seitenschiff – Sonnenrad – Bilderteppich*. Кожне з ЛСП близьке як мінімум трьом іншим.

У свою чергу ЛСП „Природні стани та явища” виявляє подібність із найбільшою кількістю ЛСП – 7, тоді як „Тварини”, „Комунікація” і „Абстрактні поняття” мають зв’язок тільки з одним підкласом. Пара „Їжа та напої” і „Рослини” взаємопов’язані, але інших парадигматичних зв’язків на основі їх сполучуваності з підкласами іменників не виявлено.

Важливо простежити спільні ознаки, за якими лексичні одиниці ЛСП в межах функціонування у ролі детермінанта утворюють окремі мікроструктури. У нашому випадку це збіг понятійних ділянок (сем), які визначають їх позиційну близькість. Чим більше збігаються семи окремих слів ЛСП, тим більша вірогідність, що вони детермінуватимуть те саме поняття. Таким чином, близькі або суміжні ЛСП, виокремлені в мікрооб’єднання замкнених конфігурацій різної форми, характеризуються позначенням певних понятійних сегментів. Окрім того, видно, що кількість парадигматичних зв’язків не завжди залежить від частоти вживання ЛСП у композиті у ролі першого компонента.

Проаналізована мікросистема виявляє себе як тісний лексико-семантичний комплекс, члени якого поєднані між собою різними за силою і характером зв’язками. Деякі визначальні слова характеризуються парадигматичними відношеннями, які можна схематично зобразити конфігураціями різної форми, складові яких виявляють близькість у сполученні з певним підкласом іменників із метою утворення композита. Отже, „синонімічними” у межах словоскладання можемо вважати елементи таких ЛСП: „Особа” – „Держава” – „Будинки”; „Соматизми” – „Речовини” – „Предмети” – „Кількість” – „Природні явища” – „Наука, культура”; „Простір,

місце” – „Будівля, споруда” – „Кількість, параметри предмета”. В основі даного розподілу – принцип можливості детермінувати лексеми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Кантемір С. Побудова мовного поля за допомогою квантитативних методів / Кантемір С., Лучак М., Львова Н. // Проблеми квантитативної лінгвістики / наук. ред. Г. Альтманн, В. Левицький, В. Перебийніс. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 210–245.
2. Левицький В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицький. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
3. Мацкуляк Ю. Словотвірні характеристики детермінантів складних іменників у моделях „Іменник + Іменник”, „Прикметник + Іменник”, „Дієслово + Іменник” (на матеріалі сучасної німецької художньої літератури) / Юлія Мацкуляк // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Левицький. – Чернівці : Рута, 2005. – Вип. 266 : Германська філологія. – С. 111–119.
4. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів : навч. посіб. / В. І. Перебийніс. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 168 с.
5. Попова М. П. Парадигматичні зв'язки прикметників негативної оцінки давньоверхньонімецької мови / Марія Попова // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць / наук. ред. В. В. Левицький. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 289 : Германська філологія. – С. 199–208.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 715 с.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 6. bearb. Aufl. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag. – 2006. – 2016 S.
8. Duden. Das große Fremdwörterbuch. Herkunft und Bedeutung der Fremdwörter. – 2. Aufl. – Mannheim : Dudenverlag, 2000. – 1525 S.
9. Duden. Herkunftswörterbuch. – Mannheim : Dudenverlag, 2000. – 1638 S.
10. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer, I. Barz. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1995. – 381 S.
11. Henzen W. Deutsche Wortbildung / Henzen W. – 2., verbesserte Aufl. – Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1957. – 306 S.

Парадигматичні зв'язки детермінантів композитів з моделлю $N_S + N_S$

№ ЛС/ІІ	I компонент																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
І к о м п о н е н т	1	0,17	0,25	-0,08	0,05	0,15	0,31	0,66	0,34	-0,09	0,34	0,09	0,22	0,08	-0,27	0,14	-0,15	0,65	0,03	0,54
	2		0,49	0,30	0,31	0,69	0,32	0,35	0,40	0,41	0,26	0,08	0,29	0,21	0,26	0,36	-0,23	-0,22	0,05	0,01
	3			0,44	0,38	0,87	0,28	0,34	0,87	0,28	0,52	0,04	0,05	0,28	0,15	0,69	-0,12	-0,17	0,62	0,16
	4				0,18	0,60	0,26	0,19	0,47	0,43	0,32	-0,19	-0,04	0,21	0,48	0,71	0,47	-0,07	0,49	0,29
	5					0,56	0,25	0,37	0,53	0,73	0,26	0,16	-0,05	0,24	0,21	0,29	-0,07	-0,03	0,08	0,18
	6						0,50	0,48	0,84	0,49	0,54	0,12	0,08	0,38	0,36	0,76	-0,01	-0,15	0,47	0,19
	7							0,66	0,41	0,13	0,57	0,39	0,22	0,57	0,18	0,53	0,05	0,36	0,13	0,58
	8								0,54	0,19	0,56	0,32	0,29	0,40	0,05	0,52	-0,08	0,58	0,26	0,51
	9									0,38	0,65	0,21	0,16	0,54	0,02	0,79	0,01	0,08	0,70	0,43
	10										0,22	0,29	-0,09	0,06	0,23	0,31	0,11	-0,10	0,10	0,02
	11											0,31	0,16	0,44	0,01	0,61	0,13	0,42	0,51	0,47
	12												0,17	0,28	-0,23	0,21	0,03	0,26	0,02	0,23
	13													0,43	-0,09	0,27	-0,11	-0,09	0,18	0,42
	14														0,12	0,56	0,29	0,13	0,37	0,52
	15															0,25	0,34	-0,39	-0,12	-0,07
	16																0,33	0,08	0,78	0,52
	17																	0,17	0,09	0,24
	18																		0,06	0,53
	19																			0,29
	20																			

 $P_{0,05} = 0,44 \quad P_{0,01} = 0,56$

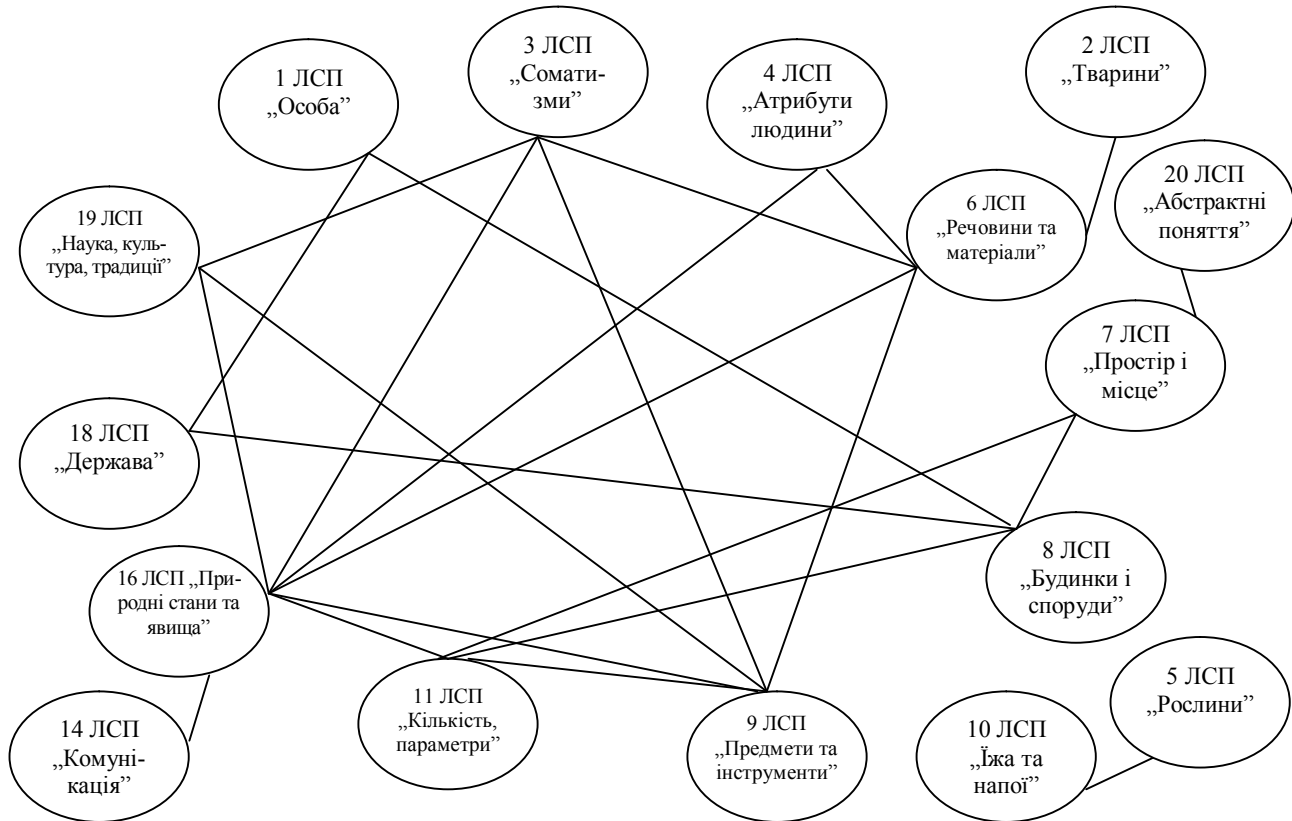

Рис. 1. Парадигматичні зв'язки детермінантів композитів із моделлю $N_S + N_S$